

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XX

Јул — Август 1972.

Број 4

ПОЈАМ РАДЊЕ И ПРАВНИ ОДНОС У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ*)

1. Кривични поступак није довољно посматрати и описивати, њега је неопходно схватити и расветлити. На тај начин долази се до његовог истинског сазнања, научног система и правилне примене. У овом случају од интереса је полазно схватање и процесно мишљење, као и свестрано и потпуно разматрање кривичнопроцесне проблематике. На овом месту биће речи о основној проблематици у светлости кривичнопроцесне радње и кривичнопроцесног односа, с тим што је кривични поступак схваћен као кривичнопроцесни однос. Излагање је усредсређено на изношење властитих разматрања и схватања, али је сачувано поштовање за богате тековине са којима се срећемо у литератури кривичног процесног права.

2. Дефиниција једне гране права и као закона и као дисциплине представља највишу синтезу схватања и ставова, те је и код овог излагања целисходно почети са дефиницијом кривичног процесног права. Кривично процесно право је систем правних прописа којима се одређују кривичнопроцесни субјекти и регулишу њихови кривичнопроцесни односи ради расветљења и решења кривичне ствари, те тако и остварења кривичноправне заштите друштва-државе (1). Одамах треба додати да је кривични поступак акциони израз кривичног процесног права, наиме, реч је о активности кривичнопроцесних субјеката, која заснована на њиховим правима и дужностима у кривичнопроцесном односу, поступним кретањем из ситуације у ситуацију доводи до коначног решења кривичне ствари (2).

Дефиниција кривичног процесног права пружила нам је, поред предмета и задатка, и основне кривичнопроцесне појмове, који су највиша синтеза свих кривичнопроцесних института и читавог кривичног поступка. Ови појмови су *кривичнопроцесни субјект* и *кривичнопроцесни однос*.

3. Нешто више о кривичнопроцесном односу. Кривичнопроцесни однос као основни појам представља правно регулисан друштвени однос,

(*) Предавање одржано на Правним факултетима у Тибингену 15. јуна 1971. и у Гетингену 28. јуна 1971.

(1) Драгољуб В. Димитријевић: Кривично процесно право. Треће прерађено и допуњено издање. Изда. Савремена администрација. Београд, 1971. Стр. 8. (Скраћено: Димитријевић В. Д. 1).

(2) В. Д. Димитријевић 1. Стр. 10.

који служи расветљавању и решењу кривичне ствари. Он се састоји из укупног фонда права и дужности његових субјеката у њиховим међусобним додирима, везама, усклађеностима и затегнутостима у поступку остварења кривичнопроцесног задатка. Кривичнопроцесном односу дат је логички приоритет испред кривичнопроцесне радње, с обзиром да друштво-држава свесно изграђује одређене друштвене односе како би утицала на друштвена кретања и чувала поредак користан њеним интересима. Но, како се процесна схватања и дужности остварују процесним радњама, процесне радње и поред приоритета који је дат процесном односу чувају своју пуну вредност, те *однос* и *радњу* треба посматрати као лице и личије једне те исте медаље.

4. Предмет и задатак кривичног процесног права обавезују и на познавање његове садржине, тј. оних његових елемената и одлика који му дају посебну карактеристику и чине га релативно самосталним како у законодавству тако и у науци. Излагање садржине кривичног процесног права у литератури је у знатној мери занемарено. Узрок овом треба тражити у наглашеном истицању да је посредни *формално* право, као и у проучавањима која су по правилу усмерена на поступак као поступно кретање, те се исцрпљују у изучавању и излагању процесних радњи. За сазнање садржине од значаја је да се поступак схвати као процесни однос и да се равномерно проучава како овај однос тако и процесна делатност.

Садржина кривичног процесног права, уопште узев, огледа се у одликама кривичнопроцесних субјеката, њихових међусобних односа и одговарајућих процесних активности. Нешто ближе, код субјеката су од посебног значаја услови под којима они улазе у поступак и егзистирају у њему, а за односе и активности од значаја су процесно релевантни садржаји улога који се остварују у поступку. Ови садржаји су изражени фондом права и дужности.

Садржина кривичног процесног права је резултанта материјалне, духовне и политичке културе датог друштва-државе и његове стратегије и тактике у кривичноправној борби за очување опстанка и интереса односног друштва. Кривичнопроцесно право садржајно припада оном друштву-држави од кога потиче и коме служи, његовом погледу на свет и његовој стварности. У сваком случају нужно је да кривичнопроцесни институти и кривични поступак у условима савремених култура представљају конкретизацију демократизма и хуманизма.

5. Са изложеном дефиницијом кривичног процесног права долази до изражаја и социорационално-динамичко схватање овог права.

Основна мисао је да кривично процесно право не треба једноставно посматрати и задржати се само на његовом феномену, наиме, на кривичнопроцесној радњи, већ га треба у првом реду суштински схватити и разоткрити односе које изграђује у поступку. Услед овог опажајно примарна кривичнопроцесна радња уступа место логички приоритетном кривичнопроцесном односу. Тежиште је на кривичнопроцесним односима, с обзиром да су међуљудски односи основни израз друштвеног живота. Но, и кривичнопроцесне радње чувају своју вредност, јер се помоћу њих остварују кривичнопроцесни односи и сагледава мера у којој се они потврђују.

Несумњива је далекосежна повезаност и условљеност између кривично-процесних односа и кривичнопроцесних радњи.

Напоредо са социорационалним прилазом кривичном процесном праву и остављањем по страни природнонаучног посматрања овог права долази до изражаја и динамичко схватање кривичног поступка које омогућава право сазнање кривичнопроцесних појмова, института и структура у њиховом кретању.

О поступном кретању унапред говори већ само етимолошко значење поступка, који је као *кривични* правно регулисан од његовог почетка до скончања, наиме до решења кривичне ствари. Појмови, институти и структуре у њему нису дати у стању мировања нити су окамењени; они су у покрету и изложени су прилагођавању фазама и ситуацијама поступка, као и непосредним задацима у сталној тежњи за остварењем коначног кривичнопроцесног задатка. Тако је пред нама динамика свега у поступку и једна особеност мишљења кад је реч о разматрању и решавању кривичнопроцесне проблематике.

6. Социорационално-динамичко схватање указује веома одређено на суштину и садржај кривичнопроцесних појмова, института и поступка, те тако чини оправданим истицање процесног мишљења као прилаза и пута сазнања кривичнопроцесне проблематике и решења кривичнопроцесних питања. Са процесним мишљењем се не показује тежња за посебном логицом, већ се само изражава нужност за одговарајућом применом закона логике да би се остварило свестрано и потпуно сазнање у кривичном поступку. Особеност овог мишљења је свакако у првом реду у томе што оно савлађује сазнање појмова, института и поступка у њиховом кретању и што је дужно да их одреди у овом кретању, имајући стално на уму и њихова мењања у овој динамици. Оно што ангажује ово мишљење јесу и путеви сазнања реалних друштвених садржаја који испуњавају кривичнопроцесне појмове, институте и поступак у оквиру правних одредница. Процесно мишљење не сме да се одвоји од стварног живота, ако хоће да одговори своме задатку. Разоткривајући потребне садржаје, оно је упућено не само на правно регулисани поступак већ у његовом оквиру и на све методе реалистичко-хуманистичког сазнања. Ово последње треба да истакне да процесном мишљењу нису допуштене од живота одвојене апстрактне и произвољне конструкције, као и да њему није дозвољена примена средстава и поступака који вребају достојанство човека и угрожавају његову личност и слободу. Уносећи ово и овакво мишљење у област кривичног процесног права налазимо се пред једним реалистичко-хуманистичким позитивизмом, који је у условима југословенског друштва државе руковођен научним материјализмом.

Код процесног мишљења процесуалиста користи и истраживања и излагања свих дисциплина које доприносе расветљењу важних чињеница и околности у кривичном поступку. Примера ради могу се навести социолошка и криминолошка истраживања појединог кривичног случаја, психолошка и психијатријска проучавања личности, криминалистичка истраживања релевантних чињеница и др. Тако је процесуалиста у своме раду и закључцима напоредо са процесним мишљењем сучен и са бројним и веома сложеним путевима сазнања.

7. Вратимо се кривичнопроцесној радњи и кривичнопроцесном односу. И једном и другом појму придаје се у кривичном процесном праву значај основних појмова и помоћу њих се изграђују и доносе систематска решења. Но, за нас је на овом месту од интереса још једном њихов међусобни однос.

Кривичнопроцесна радња се може дефинисати као законом предвиђено и уређено чињење или нечињење кривичнопроцесног субјекта у кривичном поступку ради остварења кривичнопроцесног задатка ⁽³⁾. Кривичнопроцесна радња се налази према томе у средишту кривичног поступка. Она је опажајно примарна, али је логички потчињена кривичнопроцесном односу. Кривичнопроцесни однос, који статуира права и дужности субјеката, условљава и одређује кривичнопроцесне радње, те је с тога и претпостављен радњама. Уколико би се прихватило супротно становиште, да су кривичнопроцесне радње претпостављене кривичнопроцесном односу, било би неизвесно да ли ће се у поступку код сваке кривичне ствари реализовати законити кривичнопроцесни односи. Дакле, на изванредан начин и у извесној мери била би доведена у питање доследност спровођења у живот законом постављеног система кривичнопроцесних односа. Кривичнопроцесна радња је потчињена квалитативним одликама кривичнопроцесног односа и ова потчињеност се мора имати стално у виду. Само под овим условима посматран кривични поступак може да одговори своје задатку, наиме очувању предвиђених односа.

8. Остаје да нашу пажњу усредсредимо на учење о кривичнопроцесном односу.

Учење о кривичнопроцесном односу настало је у другој половини прошлог века. Својом појавом оно је означило смену једног времена у коме су појаве кривичног поступка само описиване и тумачене и обележило почетак савремене конструкционе епохе науке кривичног процесног права. Но, одмах треба додати да до конструисања долази не ради самих конструкција већ ради што дубљег и потпунијег сазнања суштине и садржаја процеса ⁽⁴⁾.

Учење о кривичнопроцесном односу везано је за име познатог процесуалисте Оскара Билова (Oskar Bülow) и његова излагања у монографији „Учење о процесним приговорима и процесне претпоставке“ (Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen), која је објављена 1868. Билов је ову студију посветио грађанском процесном праву, али су *елементарни процесни појмови*, изграђени у њој, како је то очекивао и сам аутор, били од користи и за кривично процесно право ⁽⁵⁾. Билов је учио да је процес *правни однос*, који је сачињен од узајамних овлашћења и обавеза, тј. права и дужности суда и странака ⁽⁶⁾. Овај по својој природи јединствени однос налази се у сталном кретању и развијању и то представља његову посебну одлику. Процесни однос је условљен при-

(3) В. А. Димитријевић 1. Стр. 132.

(4) Josef Kohler: *Der Prozess als Rechtsverhältnis. Neudruck der Ausgabe Mannheim 1888. Scientia Verlag. Aalen, 1969. Motto.*

(5) Oskar Bülow: *Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen. Neudruck der Ausgabe Gießen 1868. Scientia Verlag. Aalen, 1969. Стр. VI (Скраћено: Bülow O.).*

(6) O. Bülow Стр. 1.

суством процесних претпоставки које се појављују у виду правних решења одређених процесних питања. Тако су посредни нпр. надлежност и способност суда, процесна способност странака и легитимација њихових заступника, својства спорне ствари, одлике процесних активности и др. Најзад, треба указати и на то да истицање процеса као правног односа не смета схватању процеса као поступања, тј. као система радњи, пошто је у суштини реч о једној и другој страни самог појма процеса.

Биловљеву поставку о процесу као правном односу угледали теоретичар кривичног процесног права Карл Биркмајер (Karl Birkmeyer) назвао је *једноставном истином* и ослањајући се на њу дефинисао је кривични поступак „... као јавноправни правни однос између суда и странака, дат у сталном развоју, са сврхом да утврди право државе на казну.“ (7) Треба напоменути да је ово учење како у време постанка тако и касније имало и своје присталице и своје противнике. До неслагања је долазило код многих питања, почев од одређивања самог појма кривичнопроцесног односа па све до његове вредности за кривично процесно право. Присталице су кривичнопроцесни однос учиниле једним од основних појмова кривичног процесног права, а противници су му у највећем броју случајева супротстављали учење о кривичнопроцесној радњи. Но, једно је несумњиво да је кривичнопроцесни однос као одређени друштвени однос у правном изразу присутан у кривичном поступку и да са становишта социорационалног реализма ужива приоритет испред кривичнопроцесне радње.

9. Борба мишљења око проблематике кривичнопроцесног односа истакала је низ спорних питања од којих се, по правилу, истичу следећа: 1) појам кривичнопроцесног односа и његово одређивање; 2) да ли је у поступку посредни један и јединствен однос или је у питању сума разних кривичнопроцесних односа; 3) да ли је кривичнопроцесни однос двостран, тростран или вишестран; 4) да ли је овај однос присутан у току читавог кривичног поступка; и 5) да ли је схватање кривичног поступка као кривичнопроцесног односа од значаја за систематику излагања поступка као и за његову примену (8).

10. Појам кривичнопроцесног односа израста из једноставне истине да се друштвени живот развија захваљујући додирима и везама између људи, њиховим усклађеним и противречним активностима или једноставно међуљудским односима у најширем смислу речи. На овом месту прилаз појму кривичнопроцесног односа мора бити што непосреднији и мора се одликовати чистотом захвата и мишљења.

У бројним и разноврсним друштвеним односима кривичнопроцесни однос спада у ред правних односа. Њихов настанак условљавају различите потребе друштва, али их право одређеног друштва-државе конституише и обезбеђује санкцијама. Чистота захвата треба да усредреди нашу пажњу на задатке кривичног процесног права и на садржаје кривичнопроцесних односа. Услед овога треба отклонити мешање овог односа са кри-

(7) Karl Birkmeyer: *Deutsches Strafprozessrecht*. Verlag von H. W. Müller. Берлин, 1898. Стр. 5.

(8) James Goldschmidt: *Der Prozess als Rechtslage*. Neudruck der Ausgabe Berlin 1925. Scientia Verlag. Aalen, 1962. Стр. 1–3. Тома Живановић: Основни проблеми Кривичног и Грађанског процесног права (поступка). И Одељак, 1940. Београд. Стр. 30.

вичноправним односом, као и са схватањима посебно у грађанском процесном праву која повезују процесни однос са грађанским правним послом, да би у крајњој линији оспорила могућност и одрживост учења о процесном односу⁽⁹⁾. Што се тиче чистоте мишљења, оно тражи да се у првом реду поштује динамичност као обележје својствено кривичнопроцесном односу. Најчешће грешке настају када се превиди разлика између динамике кривичнопроцесног односа и статике других правних односа, те се исказ о кривичнопроцесном односу изграђује на темељу само исечка или тренутне ситуације овог односа.

Кривичнопроцесни однос има пред собом кривичнопроцесни задатак, наиме позван је да расветли и реши кривичну ствар и представља правно регулисано понашање у међусобним додирима, везама и саобраћају кривичнопроцесних субјеката. Понашање сваког од субјеката условљено је његовом функцијом, односно улогом у поступку и одређено фондом одговарајућих права и дужности. Заснивање, трајање и окончање односа повезано је са почетком и завршетком кривичног поступка. У овом временском размаку кривичнопроцесни однос се одликује сталним развијањем или динамиком у којој црвену нит његове повезаности представља кривичнопроцесни задатак и његово остварење.

По својој природи овај однос је веома сложен, што се нарочито огледа у практичном животу. Посматрајући делатности субјеката од самог почетка поступка па за читаво време његовог трајања, запажа се да процесне радње једна другу изазивају и да се међусобно усклађују или супротстављају, с тим што су у сталном организованом правном виду. Претварајући права и дужности у акцију, оне развијају и дају нове импулсе кривичнопроцесном односу све до расветљења и решења кривичне ствари. Да би се кривичнопроцесни однос у потпуности потврдио, треба истаћи да расветљење и решење кривичне ствари није једноставно ишчекивање кривичнопроцесних странака, већ је несумњиво право које је у нешто ширем смислу речи изражено као право на правну заштиту. Ову заштиту правосуђе је дужно да пружи сваком грађанину и друштву.

Из свега овога следи могућност да се кривичнопроцесни однос може дефинисати као правно уређено понашање кривичнопроцесних субјеката у њиховом међусобном саобраћају у поступку, помоћу одговарајућег фонда кривичнопроцесних права и дужности ради расветљења и решења кривичне ствари⁽¹⁰⁾.

11. Спор око питања да ли је у кривичном поступку реч о једном и јединственом кривичнопроцесном односу или о скупу већег броја разних кривичнопроцесних односа, заснива се на противречности полазних ставовишта са којих се посматра ова проблематика. Тако, уколико је процесуалисти својствено динамичко схватање поступка, а с њим и склоност ка синтези, наиме ка целовитом сагледавању поступка, неизбежан је закључак о поступку као једном и јединственом односу. У противном, ако је посреди статичко посматрање сваког кривичнопроцесног збивања понаособ с једном анализом којој недостаје уопштавајућа апстракција, онда

(9) Eberhard Schmidt: *Deutsches Strafprozessrecht*. Vandenhoch & Rupprecht. Göttingen, 1967. Стр. 27—30.

(10) В. А. Димитријевић 1. Стр. 126.

процесуалиста није у могућности да пође даље од феноменолошког сагледавања појединих акција и противакција кривичнопроцесних субјеката, те је њему и видљив само кривични поступак као скупина већег броја кривичнопроцесних односа. Правилно решење овог спора мора се потражити у светлости социјационално-динамичког схватања поступка, код кога је одлучујући рационални интерес друштва и сам поступак како у његовом кретању тако и у највишој синтези. Рационално је стално присутан кривичнопроцесни задатак и његово нужно остварење у свакој кривичној ствари на темељу прихваћених кривичнопроцесних принципа. Овај рацио представља *црвену нит* јединства кривичног поступка од почетка до краја и чини поступак једним и јединственим кривичнопроцесним односом. Његовим посредством отклања се опасност „да се од дрвећа не види шума”. Но, исто тако остаје и чињеница да аналитика овог једног и јединственог кривичнопроцесног односа открива низ појединих кривичнопроцесних односа, који се сливају у основни и јединствени кривичнопроцесни однос. На овоме почива и став о кривичном поступку као једном и јединственом кривичнопроцесном односу.

12. Код кривичнопроцесног односа као једног и јединственог у кривичном поступку поставља се и питање о његовој двостраности, тространости и вишестраности с обзиром на субјекте који га формирају, наиме који учествују у њему.

Теорија кривичног процесног права познаје више ставова који су и одговор на постављено питање. Заједнички ослонац ових ставова је поштовање главних кривичнопроцесних функција, њихове одвојености и положаја субјеката у њиховом вршењу. Тако долази до изражаја учење о двостраности и тространости кривичнопроцесног односа, док је схватање о вишестраности (свестраности) кривичнопроцесног односа претежно ослобођено везе с главним кривичнопроцесним функцијама, те има енциклопедијски (збирни) карактер.

У оквиру схватања о двостраности кривичнопроцесног односа разликују се две варијанте. Према једној, кривичнопроцесни однос постоји између тужиоца и окривљеног, док је суд ван овог односа и налази се према странкама са задатком да на основу њиховог расправљања пресуди кривичну ствар. У другој варијанти кривичнопроцесни однос се образује на једној страни између тужиоца и суда, и на другој између окривљеног и суда, с тим што у резултату суда одлучује о кривичној ствари. Поређећи ова схватања са великим системима кривичног поступка, прва варијанта припада акузаторском кривичном поступку, а друга инквизиторском кривичном поступку.

Учење о тространости кривичнопроцесног односа казује да се однос образује између кривичнопроцесних странака и суда као и кривичнопроцесног субјекта, као и између самих странака (тужиоца и окривљеног). Овде смо пред схватањем с којим се по правилу срећемо у савременом систему кривичног поступка. Карактеристика овог и оваквог кривичног поступка састоји се у томе да странке у њему не само учествују путем оптужбе и одбране већ и расправљају о кривичној ствари, док суд са своје стране активно доприноси расветљавању ствари и својом одлуком коначно и правоснажно решава кривичну ствар. Но, неопходно је истаћи да

долази и до формирања кривичнопроцесних односа између главних кривичнопроцесних субјеката и других кривичнопроцесних учесника (нпр. све-дока и вештака), као и између самих кривичнопроцесних учесника у току кривичног поступка. Тако се појављује извесна вишестраност кривичнопроцесног односа која се са становишта главних кривичнопроцесних субјеката и њихових функција слива у тространи кривичнопроцесни однос.

13. Против учења о кривичнопроцесном односу истиче се да кривични поступак није у читавом свом току кривичнопроцесни однос, наиме да странке нису стално у овом односу. Ово се заснива на тврђењу да странке нису у могућности да расправљају о кривичној ствари, већ да се ствар решава и без њиховог учешћа. Тежиште приговора је да односа нема код покретања кривичног поступка и у истрази, наиме у претходном кривичном поступку.

Да би се обеснажио истакнути приговор потребно је осврнути се на неке одлике кривичног поступка, а посебно се задржати на фазама над којима лебди знак питања кад је реч о постојању кривичнопроцесног односа. Приликом овог осврта као и уопште код читавог излагања имамо пред очима југословенски кривични поступак.

Кривични поступак као правно регулисано кретање унапред, помоћу кога има да се оствари кривичнопроцесни задатак, одликује се унутар себе одређеном динамиком. Ова динамика нашла је своју општу структуру и правни израз у кривичнопроцесном односу. Дакле, приговор који је изнесен погађа особености динамике појединих фаза поступка. Приликом разматрања ове проблематике целисходно је поштовати однос између *општег* и *посебног*, као и између крајњег и непосредног задатка у поступку.

Уопште узев, динамика претходног кривичног поступка има пред собом у оквиру кривичнопроцесног задатка да утврди вероватноћу постојања односно непостојања кривичне ствари и да тако омогући даљи кривични поступак или да доведе до његовог обустављања. Ни у једном случају нема места утврђивању истине и пресуђењу кривичне ствари. Ово последње је задатак главног кривичног поступка. Овако одређени непосредни задаци претходног и главног кривичног поступка, што значи с одређеним варијацијама и њихових фаза, условавају динамику њиховог кретања. Покретање кривичног поступка има да реши питање основаности самог покретања, а истрага да пружи потребне материјале како би се донела одлука да ли ће се подићи оптужница или ће се обуставити поступак. Силе које делују у поменутиим фазама поступка изражене су у процесним правима и дужностима суда и странака и представљају у акцији однос правила њиховог понашања у поступку. Овлашћени тужилац и окривљени су према слову закона странке у поступку и имају пуну слободу акције, а под одређеним условима у могућности су да учествују и у заседањима суда.

Посматрајући кривичнопроцесни однос независно од фонда кривичнопроцесних права и дужности субјеката треба истаћи да он може имати *латентни* и *отворени* вид. О латентном виду говоримо кад имамо на уму дужност суда и других државних органа који учествују у поступку да с једнаком пажњом испитују и утврђују како чињенице које терете окрив-

љеног тако и оне које му иду у корист, као и случајеве у којима једна од странака није присутна у поступку. Отворени вид кривичнопроцесног односа постоји у свим случајевима личног срастања кривичнопроцесних субјеката у поступку, односно с обзиром на странке, њиховог срастања пред и са судом или државним органом који учествује у поступку. Природа покретања кривичног поступка и истраге чини могућим да у њима добе до случајева латентног вида кривичнопроцесних односа, али с овим се не доводи у питање постојање самог кривичнопроцесног односа, јер је суд дужан да о њему води рачуна по службеној дужности.

Остаје да се размотри питање мере и начина расправљања кривичнопроцесних странака у поступку, наиме код покретања кривичног поступка и у истрази. Појам расправљања садржан је у принципу расправности. Принцип расправности, у условима одељености кривичнопроцесних функција и уз активну делатност суда уноси у поступак подједако право странака да износе сва твђења која говоре у њихову корист, као и да се супротставе твђењима противне стране. Изношење навода „за” и „против” представља собом расправљање о кривичној ствари. Најпотпунији вид расправљања је несумњиво усмено и непосредно излагање странака у судском поступку. Међутим, расправљање је у најширем смислу речи изражено у поставци *audiatur et altera pars*, која обавезује да се у поступку при расветљавању кривичне ствари чује и друга страна. Тако до расправљања долази и путем усменог или писменог изношења спорних чињеница, доказа и захтева, а и путем присуствовања кривичнопроцесним радњама с могућношћу да се утиче на њихово извођење; овде треба имати нарочито у виду радње доказне природе. Прихватајући појам расправљања у овим размерама, а имајући пред очима место и вредност покретања кривичног поступка и истраге у поступку, можемо закључити да странке расправљају и у овим фазама кривичног поступка, те да су и у кривичнопроцесном односу.

Према ЗКП овлашћени тужилац и окривљени, као и његов бранилац имају право слободног саобраћаја са судом. Ово право они могу остваривати улагањем правних средстава, као и учествовањем у заседањима суда. Исто тако они могу учествовати у извођењу истражних радњи, наиме код испита окривљеног, саслушања сведока и вештака, увиђаја и претресања стана. Дакле, по свему судећи, кривичнопроцесни однос је присутан и у претходном кривичном поступку.

С овим се отклања истакнути приговор и потврђује оправданост схватања кривичног поступка као кривичнопроцесног односа.

14. Спорна је и вредност кривичнопроцесног односа за кривичнопроцесну систематику. Противници учења о кривичном поступку као кривичнопроцесном односу истичу да кривичнопроцесни однос није одлучујући за систематику и ово претварају у један аргуменат против самог учења. Међутим, овај приговор је неодржив. Кривичнопроцесна систематика зависи од прилажења кривичном поступку, од сагледавања, као и третирања његових проблема. Тако је систематику могуће поставити и са становишта кривичнопроцесног односа, имајући у виду социорационално динамичко схватање кривичног поступка.

Кратак осврт на одговарајућу систематику намеће поделу кривичног процесног права на *општи* и *посебни* део.

Општи део кривичнопроцесног система дели се на увод и два одељка. У уводу се износе елементарна знања о кривичном процесном праву, кривичнопроцесни принципи и ток кривичног поступка. Први одељак је посвећен кривичнопроцесним субјектима, наиме, највишем појму кривичнопроцесног субјекта и његовим обележјима, као и кривичном суду и кривичнопроцесним странкама. У другом одељку се обрађују кривичнопроцесни односи и њихови проблеми. Реч је о појму кривичнопроцесног односа и кривичном поступку као кривичнопроцесном односу, о кривичнопроцесној радњи, о развоју кривичнопроцесног односа и о окончању кривичног поступка. У оквиру овог одељка налазе место и општа излагања о доказима и о правним лековима. Међутим, ваља истаћи да је прихватљиво и решење према коме би се материја о доказима у целини издвојила у посебан одељак из разлога њиховог значаја за осветљење и решење кривичне ствари. У овом случају материја доказа и сама би била подељена на општи и посебни део.

Посебни део кривичнопроцесног система састоји се из излагања тока кривичног поступка са акцентом на кривичнопроцесним односима и кривичнопроцесним радњама, јер као што се кривично процесно право не може поставити и изградити без кривичнопроцесних односа, тако се и ови односи не могу остварити без кривичнопроцесних радњи⁽¹¹⁾.

Према свему што је изнесено потврђује се оправданост тезе о кривичном поступку као кривичнопроцесном односу и истовремено показује међусобна повезаност кривичнопроцесног односа и кривичнопроцесне радње као услова потврде и ефикасности кривичног процесног права и у законодавству и у науци. Но, увек остаје као отворено питање даљи развој кривичнопроцесног односа у размерама кривичног процесног права сваке државе.

Д. В. Димитријевић

РЕЗЮМЕ

Понятие действий и правоотношения в уголовном процессе

Точка отправления автора сводится к тому, что не достаточно лишь рассматривать и описывать уголовный процесс, но необходимо его понять и более полно изложить. Уголовный процесс основывается на субъектах уголовного процесса и на их процессуальных отношениях. Между тем многие теоретики в определение включают уголовно-процессуальные действия и оставляют без внимания уголовно-процессуальные отношения. Их точка зрения основывается на натуралистическом реализме, вследствие чего уголовный процесс остается недостаточно глубоко освещенным. Уголовно-процессуальное право необходимо понимать по существу. Уголовно-процессуальные действия не следует упускать из вида. Они являются заметно примарными, но приоритет логично принадлежит уголовно-процессуаль-

(11) Види Alexander Graf zu Dohna: *Das Strafprozessrecht. Zweite, verbesserte Auflage.* Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1925. и В. Д. Димитријевић 1.

ным отношениям, ибо взаимоотношения между людьми являются основным выражением общественной жизни. Уголовно-процессуальные отношения и уголовно-процессуальные действия являются обеими сторонами одной и той же медали. Тем самым получает свое выражение социорациональный подход к уголовному процессу. В то же время понятия, институты и структуры уголовного процесса отличаются динамикой и тем самым перед нами появляется социорационально-динамическое понятие уголовного процесса. Одновременное осознание и разрешение уголовно-процессуальной проблематики требует определенного процессуального мышления.

В статье аналитически изложены уголовно-процессуальные действия и уголовно-процессуальные отношения, а также их отличительные свойства. Особое внимание посвящается проблематики уголовно-процессуальных отношений в свете следующих спорных вопросов: а) понятие уголовно-процессуальных отношений и их определение; б) идет ли речь в процессе об одном и единственном виде отношений или же о сумме разных уголовно-процессуальных отношений; в) являются ли уголовно-процессуальные отношения двухсторонними, трехсторонними или многосторонними; г) сохраняются ли данные отношения в течении всего уголовного процесса; и д) имеет ли значение для систематики изложения процесса и для его применения понимание уголовного процесса как уголовно-процессуальных отношений.

SUMMARY

The notion of the act and the legal relation in criminal proceedings

The point of departure is that it is not sufficient to observe and describe criminal proceedings, it is also indispensable to understand and clarify them. Criminal proceedings are based on the criminal process's subjects and their relations in the proceedings. In truth, many theoreticians include the act in the definition of criminal proceedings and neglect the legal relation. Their interpretation is based on naturalistic realism so that the criminal proceedings remain insufficient in depth. Criminal proceedings law should be understood in its essence. In criminal proceedings the act should not be neglected. It is perceptibly primary but priority logically belongs to the legal relation in criminal proceedings because interhuman relations constitute the basic manifestation of social life. The legal relation and the act in criminal proceedings represent both sides of the same coin. In this connection the socio-rational approach to criminal proceedings comes to expression. And parallel to this the concepts, institutes and structures of criminal proceedings are distinguished by dynamics, thus enabling us to lay down a socio-rational-dynamic concept of criminal proceedings. To simultaneously understand and resolve the problems relating to criminal proceedings requires a definite thought process.

The article analytically presents criminal process acts and relations and their characteristics. Particular attention is devoted to the problems of the relation in the criminal proceedings in the light of the following controversial questions: а) the notion of the relation in criminal proceedings and its determination; б) is it one unique relation that emerges in the proceedings or is it the sum of various legal relations that are in question, в) is the relation in criminal proceedings twofold, threefold or manifold, д) is this relation present in the course of the entire criminal proceedings and е) is the concept of criminal proceedings as a criminal-proceedings relation significant for a systematic presentation of the proceedings and its application.

RÉSUMÉ

La notion de l'action et le rapport juridique dans la procédure pénale

Le point de départ est qu'il ne suffit pas d'observer et de faire la description de la procédure pénale, mais il est indispensable de la comprendre et de l'éclaircir. La procédure pénale est basée sur les sujets de la procédure judiciaire criminelle et sur leurs rapports de procédure. En réalité de nombreux théoriciens insèrent dans la définition l'action de procédure judiciaire criminelle et négligent le rapport de procédure judiciaire criminelle. Leur conception est basée sur le réalisme naturaliste, de sorte que la procédure pénale reste insuffisamment approfondie. Il est nécessaire de comprendre substantiellement le droit judiciaire criminel. Il ne faut pas négliger l'action de procédure judiciaire criminelle. Elle est perceptiblement primaire, mais la priorité appartient logiquement au rapport de procédure judiciaire criminelle, car les rapports entre les individus sont l'expression fondamentale de la vie sociale. Le rapport de procédure judiciaire criminelle et l'action de procédure judiciaire criminelle représentent la face et le revers de la même médaille. De cette manière les approches socio-rationnelles à la procédure pénale prennent toute leur portée. Parallèlement avec ce qui précède les notions, les instituts et les structures de la procédure pénale se distinguent par la dynamique, de sorte que devant nous se construit la conception socio-rationnelle-dynamique de la procédure pénale. En même temps l'observation d'ensemble et la résolution de la problématique de procédure judiciaire criminelle exige une opinion déterminée en ce qui concerne l'instruction judiciaire.

Dans le travail sont exposés analytiquement l'action de procédure judiciaire criminelle et le rapport de procédure judiciaire criminelle, ainsi que leurs qualités distinctives. Une attention particulière a été consacrée à la problématique du rapport de procédure judiciaire criminelle à la lumière des questions contestables suivantes: a) la notion du rapport de procédure judiciaire criminelle et sa détermination, b) est-ce qu'il s'agit dans la procédure d'un seul et unique rapport ou il est question d'une somme de différents rapports de procédure judiciaire criminelle, c) est-ce que le rapport de procédure judiciaire criminelle est bilatéral, trilatéral ou multilatéral, d) est-ce que ce rapport est présent au cours de toute la procédure pénale et e) est-ce que la conception de la procédure pénale en tant que rapport de procédure judiciaire criminelle présente de l'importance pour l'exposition systématique de la procédure et pour son application.